

ČAS ŽEN

JELENA ČIŽOVÁ

CENA RUSKÝ BOOKER 2009 ZA NEJLEPŠÍ ROMÁN V RUSKÉM JAZYCE

HOST

MÝM BABIČKÁM

Moje první vzpomínka: sníh, vrata, vyhublý bílý kůň. S babičkami se vlečeme za povozem, kůň je velký, jen bůhvíproč špinavý, dlouhé oje se smýkají po sněhu. Na povozu leží cosi temného. Babičky říkají, že je to rakev. To slovo znám, ale stejně se divím, protože rakev by přece měla být skleněná. Pak by bylo vidět, že máma jen spí a brzy se zase probudí. Tohle všechno vím, ale nedokážu to říct...

Když jsem byla malá, neuměla jsem mluvit. Máma mě vodila po doktorech, ukazovala různým odborníkům, ale všechno bez výsledku, příčinu nikdo neodhalil. Asi do sedmi let jsem mlčela a pak jsem najednou promluvila, i když si na to sama nepamatuju. Moje první slova si nezapamatovaly

dokonce ani babičky. Samozřejmě že jsem se jich na to ptala, ale ony říkaly, že jsem vždy všemu rozuměla a kreslila obrázky, takže měly pocit, jako bych si s nimi povídala. Zvykly si odpovídat za mě, samy se zeptaly, samy si i odpověděly... Dříve jsme schovávaly obrázky do krabičky, bohužel se ale nezachovaly, jinak bych si na všechno vzpomněla. Takhle si na nic nepamatuju. Dokonce ani na tvář své mámy.

Babička Glikerie říkala, že jsme měly její malou fotografii do pasu, ale ztratily jsme ji, když jsme dávaly dělat portrét. Železný, na hřbitov. Ten taky zmizel. Možná si ho otčím vůbec nevyzvedl nebo ho Zinaida vyhodila, stejně jako moje obrázky.

Ještě dlouho jsem neměla ráda zimu. Zneklidňovalo mě, když padal sníh. Myslela jsem na mámu, jaká jí musí být v těch letních šatech zima... Potom to přešlo, ale úzkost přetrvávala, jako by se v dětství, které se už vytratilo z paměti, stalo něco děsivého, o čem se nikdy nedozvím...

I.

MATKA

Krájím cibuli a pokyvují hlavou, babky to vědí líp. Když je čas, tak je čas. Co jim na to mám říct? Jsou přísné. Co jim já můžu říkat.

Na ubytovně jsem si prožila svoje, ve stísněných podmínkách, skoro až v ponížení — v pokoji bylo osm postelí. A teď, svoboda... Díky místním odborům. Zoja Ivanovna říkala: „Co teď dělat... Copak za to může děcko? Jednou jsi ho porodila, zpátky už ho nestrčíš. Vždyť jak to u nás chodí? Matka je hlavou všeho, dá napít i nakrmí. No a co, že bez manžela? Dnes pomáhají i takovejmi a neodsuzují je. Sytinovi ze šestýho se rozrostli, už mají dvě děcka.

Takže by se slušelo, aby měli oddělený dvoupokoják. Tak se nastěhuj místo nich.“

Devět a půl metru, kde jsem sama svou paní. Kéž by to moje nebožka maminka viděla...

Jim je to fuk. „Nejsi první ani poslední. A nezapomeň, děťátko je naše, podnikové, to znamená nás všech. Pro společnost nejsou žádné dcery nevlastní. Tak se neboj, nejdřív jesle, školka, a až vyroste, tábor. No a ty přece nejsi sama, jsi součást kolektivu. Zbytečně děláš tajnosti. Přece ses nezakulatila ze vzduchu. Já bych takovýhle prasáky hnala!“

Mlčela jsem. Dál už se neptali.

Říkala jsem si, jak je dobře, že jsme ve městě. Stačí se podívat, kolik jich chodí po ulicích. Tisíce a tisíce. To není jako na vesnici. Tam by se to dozvěděl každý chlap bez výjimky...

Kdyby byl z podniku, možná bych se i svěřila... Zoja Ivanovna je náramně laskavá. Ale takhle, co jí mám říct? Zním jenom jeho jméno. Neznám ani adresu, ani příjmení.

Jevdokie povytáhla obočí: „Dochází nám postní olej.“

Dívám se, jak je to možné? Dochází, na dně je jen úplný zbytek. Copak ho pijou? Tenhle týden jsem ho kupovala.

„A co s cibulí?“ obracím se na ni. „Vždyť je potřeba ji osmažit.“

„Tak ji osmaž na margarínu,“ poučuje mě.

Byl učiněný krasavec, statný. Ale bylo těžké mu rozumět. Vyjadřoval se zvláště, městsky.

„Čekáte dlouho, slečno?“ obrací se na mě.

Mlčky jsem přikývla, před cizím mužem se cítím trapně. Působil slušně, ale stejně... Chvilí jen tak postával a znovu se zeptal:

„Vydala jste se za dědou Mrázem?“

„Prosím?“ podivila jsem se.

„Máte takový velký pytel,“ kývne směrem k vaku, „na dárky?“

Bylo mi to k smíchu. „Jaké dárky,“ usmívám se, „jdu na trh pro brambory.“

Zdvihl obočí: „Na trh?“ ptá se udiveně. „S pytle?“

„Je neděle,“ vysvětluju, „nakupuju pro celej pokoj.“

„Pro pokoj?“ pokyvuje hlavou. „A co předsíň? Ta zůstane hladová? Nebo máte hodný pokoj, který se podělí s ostatními?“

Hřbetem ruky jsem si otřela slzy od cibule. V duchu jsem se pouсмála.

Míchám, míchám, na margarínu se smaží špatně. Prská to na všechny strany. Celou ruku jsem si opařila. Jevdokie mě zase poučuje: „Namaž si to jádrovým mejdlem.“

Chvilí stál a pak popošel k lampě. Nohy měl dlouhé jako čáp. Podíval se na hodinky: „A jak dlouho ještě budeme čekat?“ Byl netrpělivý, očividně promrzl. Boty měl te-nounké, podrážky jako šlupičky.

„Už tu bude,“ utěšuju ho, „já tu stojím dlouho.“

„Ne-e, to je beznadějně,“ rozhlíží se, „stojíme, čekáme a nikde nikdo.“

„Asi spí.“

„Spí? Správně. I já, hlupák, bych měl.“

Ach ano, přemýšlím, obličej má takový pomačkaný. Je vidět, že celou noc flámoval. Není z něj ale cítit alkohol.

Když se ruší chlapi večer napijou, až do oběda z nich táhne. Vzpamatovala jsem se: „A vy jste taky... kvůli něčemu vstal brzo?“

„No co,“ přimhouřil oči, „probudil jsem se a vydal jsem se na trh pro brambory.“

„Ach,“ zaradovala jsem se. Zadíval se na mě a řekl:

„Jsem udiven, slečno. Co vy jste zač, chodila jste snad do školy v Americe?“

„Proč zrovna v Americe?“ zhrozila jsem se. „Na vesnici, v Malých Polovcích.“

Stáhl obočí: „Na naší, sovětské?“ ujišťuje se. „A to hlavní si nepamatujete — kam jde kolektiv, tam jdu i já.“

„Jaký kolektiv?“ úplně jsem se v tom ztratila.

„A co jsem já a vy?“ směje se. „Občané, kteří se sešli na zastávce! Za těchto okolností navrhuji vzít si taxi...“

Přivedl si mě k sobě. Byt byl velký, prostorný. „A kde jsou všichni?“ ptám se.

„Všichni jsou na chatě,“ vysvětluje, „myslím tedy rodiče.“

Jak to, že na chatě, říkám si, vždyť je zima. „A kde jsou sousedi?“ rozhlížím se.

„Bohužel,“ rozhodil rukama, „takový majetek nemáme. Žijeme jako za komunismu.“

Vešla jsem. Je vidět, že jsou bohatí — psací stůl, po stěnách spousta knih. Nad pohovkou visí v rámu vousatý mužský v pleteném svetru. „A tohle je kdo?“

„A jo,“ mávl, „jeden tu je.“

Říkám si, že je to možná jeden z jeho předků. Přes vousy to člověk těžko pozná...

Poseděli jsme, uvařil kafe. Šálky byly tenounké, bílé, až se z nich člověk bál pít. Nedejbože, aby se jim ulomilo

ouško. „Dej si cukr,“ nabízí mi. Lokla jsem si a zkřivil se mi obličej. Dala jsem si dvě lžičky, a stejně bylo kafe pořád hořké.

„Černá káva je pro fajňšmekry,“ říká. „Je třeba ji vyzkoušet. Nebud' z toho smutná, zvykneš si.“ Ustrkl a odložil šálek. Jak je vidět, sám si ještě nezvykl...

Víno jsme přece nepili, ale stejně si připadám opilá. Poslouchám jeho hlas, nevím, jak se to stalo... Najednou jsem ztratila hlavu...

Otevřela jsem šuplík a nahmatala struhadlo. Teď nastrohat mrkev... cibule škvíří... vypnula jsem plotýnku. A ruka mě bolí. Otočila jsem kohoutkem a strčila ji pod tekoucí vodu...

V týdnu mě pozval do kina. Byla jsem ráda. Záviděla jsem kamarádkám, které randily.

„K nám nemůžeme,“ vysvětluje, „rodiče už zase přichvátali z chaty. Asi se dost naposlouchali rádia.“ Byl nějaký mrzutý.

V kině dávali komedii *Karnevalová noc*.

„To je fajn,“ říkám, „všem od nás se to líbilo.“ Pokrčil rameny.

Vycházíme z kina. Já jsem nadšená a on je jako bouřkový mrak. „Copak,“ divím se, „tobě se to nelíbilo? Mně moc. Kéž bychom my taky... mají skvělý život, jako v pohádce.“

„Je konec pohádkám,“ ušklíbl se, „slyšela jsi o Maďarsku?“

„O jakém Maďarsku? Myslíš v televizi? Slyšela, o těch nepřátelských živlech mluvili v politických desetiminutovkách... Něco si na nás vymysleli. Copak se tam nemají

dobře?“ Podívala jsem se na něj, cukl rty, jako by ho šlehli bičem. Jeho oči byly zakalené, ani mrtvé, ani živé, podobné rybím. Mávl rukou a odešel. Mám za ním běžet? Zůstala jsem stát, dokud mi nezmizel z dohledu.

„Jé, úplně jsem zapomněla! Přinesla jsem vám postní cukřík.“ Mají ho rády. Barevný, doma vyrobený. Když se rozpustí se zavařeninou a nechá stát, ztuhne a je skoro jako karamelky. Podebrala jsem ho nožem. Jen ať zobou.

Tak je to se sekaným cukrem vždycky. Nedejbože nabídnout pískový. Mají na něj malinké lesklé kleštičky, staré, dnes už se takové nevidí, zvonivě štípou, na drobounké dílky. Vezmou si kousíček a šup s ním do pusy. Usrknou a cucají. Dříve jsem si myslela, že ze šetrnosti. Copak nevydělám na cukr? Ne, říkají, je to tak chutnější. A holku to, podívejme se, taky naučily. Přisuneš jí cukřenku a ona ji hned odstrčí.

Když jsem se nastěhovala, holky mě strašily: „Ještě uvidíme, jak se budeš snášet se sousedkama!“ Na ubytovně jsem byla mezi svými. A tady jsem se cítila cizí, jako venkovanka, a ještě s dítětem. „Jdi za Sytinovou,“ říkaly, „třeba ti poradí něco užitečného.“

Našla jsem ji. „Babek se neboj,“ řekla mi, „hlavně si nenech všechno líbit, aby si nemyslely, že jim to tam patří. V kuchyni zaujmeš moje místo, vydobyla jsem si dobré, u okna. A kdyby něco, okřikni je, zalezou do kouta. Škoda že nemáš chlapa, mýho se bály...“

Nastěhovala jsem se. Nic, babky byly tiché. A stejně mi bylo úzko. Sytinová byla kus ženský, širší než delší. Když zařvala, všechno se třásl.

Ze začátku jsem se tiše snažila. Ráno zavinit do dečky, kočárek je pod schody zamčený na zámek. Zámek je těžký, na řetízku. Kočárek mi daroval podnik, zámek jsem si koupila sama v domácích potřebách. Poklusem dolů, odemknout zámek, zastrčit ho na dno pod matraci a běžet nahoru pro dítě. Naložím ho, a ať je zima nebo mráz, běžím do jeslí. Vrazím dítě chůvám a pádím do práce. Jesle máme vlastní, podnikové. Ale co naplat, bolí mě u srdce. Občas mě mistr požádá, abych přišla na druhou směnu. V noci přicházím za chůvou, která má službu. Probudí dítě, zavine, přinese. Všechno by šlo, kdyby malá nezačala postonávat. Zoja Ivanovna mě utěšovala: „Všechny děti stůňou, i tvoje se uzdraví.“

Jesle jsou pro všechny z podniku, podnik jejich personálu připláčí. I mámy o svátcích obyčejně něco přinesou, jedna bonbony, druhá zase punčochy. Taky jsem nosila, ale jak si říct o zvláštní pozornost? Kojenců je tolik a chůva jenom jedna. První je celé mokré a křičí, druhé bolí břicho. Co jsem se nalítala z jedné ošetřovačky do druhé. Platili mi jen průměrnou mzdu, což se nedá srovnat s běžnou výplatou.

Nejprve se neděje nic. Pak stoupne teplota, tak podám léky. Druhý den teplota klesne. Potom začnou křeče. Malá zesíná, začne křičet, div se nezalkne. Oči má kalné, bílé. A je to, říkám si, srdce utichne a umře mi. Chtěla jsem se vrátit na vesnici. Máma ještě žila. V tu chvíli za mnou ale přišly babky. Obětovaly se.

Samy už nikoho neměly. Manželové i děti se ztratili nebo umřeli. A vnoučata nemají. Začni pracovat, řekly mi. Copak ji ve třech nevychováme?

A tak to i bylo. Sama jsem chodila do práce, z práce nakupovat, tady si něco vystát, tam něco zařídit a doma

jsem dělala služku. Všem vyprat, uklidit, navařit. Jejich penze byla jen almužna. Přispívala jsem jim ze svého. Zato dcerka se má jako princezna. Tři chůvy na jedno dítě. Je ohlídaná i učesaná. Chodí na procházky, čtou knížky. Učí ji překvapivě i francouzsky.

Holčička je chytrá, jednoduše řečeno měšťská. Maluje obrázky, ve čtyřech letech se naučila písmena, všemu rozumí. Jenom nemluví. Pátý rok, šestý a pořád beze slova. I já za to trochu můžu, mlčela jsem do chvíle, než se mi začalo objevovat břicho. Těhotné u nás v práci bývají přeloženy. Přineseš potvrzení z poradny a pošlou tě na méně nebezpečné pracoviště. Někoho na úklid, někoho do skladu. Vdaným je to jedno. Mají na to právo. Ale co já? Jak se mám přiznat? Vždyť je to ostuda...

Předtím než vyšel výnos, chraň bůh! Neuchránila ses, tak roď. Ale copak je možné naše děvčata udržet? To sotva. Tajně se toho zbavovaly. O jedné se říkalo, že to dělá pořád dokola. Chlapi se smáli, že je parazit a že nakazila všechny v práci. A ona se z toho vyliže a jakoby nic pokračuje postaru. Vyprávěli, že dvě umřely. Na otravu krve. Vyšel výnos, teď si, prosím, choďte klidně každý rok. Je to strašné, samozřejmě, tnou do živého. Ale nedá se nic dělat, už jsem se rozhodla.

Přišla jsem do nemocnice a doktor mi řekl: „Je pozdě. Čas pokročil. Teď už musíš rodit.“ Koupila jsem si v lékárně prášky. Spolknu je, přemyslím, možná se toho zbavím. Polykala jsem je týden. Kdepak...

Tři roky uplynuly, přivedla jsem ji na polikliniku. Doktorka jí prohlédla pusku, rozložila obrázky po stole. Říká, že je všechno normální. Slyší, rozumí. Je to opožděný vývoj. Musíte čekat, možná začne mluvit. Pověděla mi o profesorovi z Moskvy. Jet tam, to jsou další peníze.

A kde je mám vzít, přemýšlím. Už tak žijeme od výplaty k výplatě.

Ze začátku jsem pořád brečela. Ach bože, vyrostete z ní mrzák. Nebude moct ani do školy, ani na tábor. A hlavně bude bez rodiny. Kdo se s ní ožení, s němou? Její život bude postrádat smysl. Nebo si najde něměho, stejně jako je ona.

Babky mě, díkybohu, utěšovaly. Ve všem je Boží vůle. Přejde čas, kdy promluví. Ale občas jde člověk po ulici, kolem běhají cizí upovídané děti. Až srdce zabolí. Odvrátím se, polykám slzy.

Babky mě poučují: „V práci mlč. Když se zeptají, řekni, že je všechno v pořádku. Lidi si nevidí do pusy. Veškeré neštěstí pochází ze slov. Tváří v tvář s tebou cítí, a mezi sebou, kdoví? Pomluví. Zostudí.“

„Dáte si kyselé šči?“ Dají. Polévka je zdravá. Včera jsem v lahůdkách na náměstí koupila hezký kousek hrudí. Mají rády, když je trochu tučné. A ještě s kostí. Nejlepší je morková.

„Morek dej dítěti,“ přikazují, „pro nás je ho škoda...“

„Támhle v rohu, v lavorech... mám namočené prádlo. Teď večer už ho vyperu, po práci.“

Vždyť o babkách nikdo nevěděl. Řekla jsem, že máma přijela z vesnice a stará se o ni. Zoja Ivanovna se také ptala. „Ne“, povídám, „doma nestůně.“ A ona říkala, že dokud je malinká, tak se nic neděje, ale až povyrostete, měla by jít do školky, do kolektivu. Prý by to pro ni bylo těžké, až půjde do školy. Nebude zvyklá. Přemýšlela jsem, přemýšlela, možná je pravda, že mezi dětmi to pro ni bude snazší. Začne si s ostatními hrát, rozmluví se. Babky ji do

školky nedaly. „Ať je doma,“ říkají, „ještě se natrápí.“ Teď přišly s novinkou — chtějí ji vzít do divadla.

„Ty jsou na stromky?“ ptám se. Tak jsem si vzala. Poukázky rozdávali v dílně všem, kdo mají děti. Vytáhla jsem ji a ukázala babkám. Z boku je kupon na dárek. Děda Mráz vydá bonbony, všelijaké cukroví, oplatky. Děda Mráz je děda Mráz, ale podnik samozřejmě příplácí. V dílně říkali, že je to fajn. I čokoládka tam je. Tu my nekupujeme. Něco takového vůbec nezná. Sem tam dostane sójovou tyčinku, sem tam karamelku.

Podívaly se na mě. Ne. Dárek vyzvedneš sama. A ona tam nepůjde. Půjde do Mariinského divadla. Lístek nepotřebuje, pustí ji tam jen tak. Mají tam známou. Chodí spolu do kostela. Uvede ji, posadí i pohlídá. Je taky osmělá, nemá ani děti, ani vnoučata.

Přikázaly koupit šatičky, vlněné, čínské. Blůzku na knoflíky, kamaše a čepici. Říkají, že to nosí všechny děti. Je to drahé, kolem šesti rublů. A stuhy do copů. Hedvábné, do barvy.

Ptala jsem se jich, jestli můžou být kapronové. Ne, říkaly, to nejde. Kapronovým se třepí konce. Doma chodí se šňůrkami. Ty jsou měkoučké. Babky je trhají ze starého oblečení.

Scházely jsme se v kuchyni u ranního čaje. Dokud se dítě neprobudilo, řešily jsme tady všechno důležité, plánovaly. Náš den začínal za tmy, zdál se dlouhý jako věky. Denní čas se jako daleká cesta obezřetně vinul krajinou, napořád. Probudit ji v devět, obléknout, umýt. V deset pohádka v rádiu. Ve dvě hodiny oběd. Po obědě odpočinek,

není nutné spát, ale odpočinout si je třeba. V mezičase se podle počasí věnovaly různým činnostem. Nejdůležitější byla procházka. Tady čas nespěchal, podřizoval se vesnickému ročnímu koloběhu. Když skončilo jaro, chodily do parku u Lvího mostu. Na jaře je v parcích blátivo, proto je zavírají, než vyschnou. Ke katedrále svatého Mikuláše chodily na podzim, kdy pod duby u plotu bývá plno žaludů. V říjnu běhaly kolem javorů. Člověk chodí, listí mu šustí pod nohama... V listopadu padal první sníh. V zimě chodily taky k Mikulášovi nebo do Vojenského parčíku. Kopec je vysokáááanský... Děti sjíždějí dolů, jedno po druhém, někdo jen tak, někdo na sáňkách. Sáňky máme. Staré, dobré. Tu naši jsme pouštěly velmi nerady. Zvykly jsme si i procházet se v ústraní, dál od lidí. S cizími dětmi je to těžké. „Jé, vaše holčička je hluchoněmá?“ V létě to bylo klidnější, někdo byl na vesnici, někdo na táboře.

U toho stolu, hned jak dostaly miminko do rukou, se shodly, že základní povinností je křest. Tajně, bez toho, aby to oznámily matce. V těchto záležitostech stojí matka stranou. Díkybohu, že mají u Mikuláše známého zvoníka. Sám je hluchý, ale všemu rozumí. Souhlasil, že si promluví s knězem a pozve ho k nim.

V matrice byla vedená jako Zuzana. Jméno je to pohanské, Bože, odpusť. V dřívějších dobách tak nazývali nestoudné dívky, aby nedělaly ostudu zástupkyním svatých. A teď jí její vlastní matka takové vybrala, jméno pro psa. Přemýšlely, přemýšlely, listovaly ve *Jménech svatých*. Dobrých jmen je nespočet, ale nejde vybrat hned první. Otec Innokentij řekl, ať hledají jméno, které se bude podobat matričnímu. Významem nebo třeba začátečním písmenem. Glikerie si usmyslela, že by to mohla být Serafína. Ne. Rozhodly se pro Sofii.

Po večerech, když byla máma doma, se oslovování jménem vyhýbaly, říkaly jí, pro ni, ona. Přes den ji oslovovaly láskyplně Sofinko. Mezi sebou jí říkaly Sofie.

Kněz se jich ptal, jestli je mezi nimi nějaká Věra, Ljuba nebo Naděžda. Bylo by dobré, kdyby šla za kmotru, aby společně slavily svátek. Zavrtěly hlavami, není. Ani Ljuba, ani Naděžda, ani Věra. Zatím se rozhodovaly, div se nepohádaly. Kmotra může být samozřejmě jen jedna. Musí se zodpovídat před Bohem. Kmotra je příbuzná a to znamená, že ostatní jsou co, cizí? Otec Innokentij je usmířil. Řekl, že Bůh k sobě postupně zavolá každou z nich. Ta, která před ním stane jako první, se mu jako první bude zodpovídat.

Bylo to k smíchu i k pláči, začaly si poměřovat své bolesti. Která má nemocné srdce, která sotva chodí. Otec Innokentij říkal, že nikdo dopředu neví, jaký čas mu byl vyměřen. Někdy si k sobě Bůh vezme mladé a zdravé — a staré a nemocné nechá na pokoji. Copak můžeme porozumět jeho záměru? Souhlasily. Vzpomněly si na mladé a zdravé. Na ty svoje.

Jevdokie Timofejevna u sebe našla křtící košilku. Ležela v komodě bůhvíjak dlouho. Už od doby Vasilije, staršího syna. Jeho kosti dávno zetlely, a košilka stále zůstávala. Látka je tenká, lehoučká, andělské roucho. Jenom krajky se pomačkaly, jako spadlý list. Vnukovi byla k ničemu. Syn se snachou ji nepoužili, protože prý mají svou víru. Syn se stal velitelem. „Mně to k ničemu není,“ pyšnil se, „od občanské války jsem s bolševikama.“ V duchu se polekala, že by jim všem mohla zkomplikovat život.

Budujeme nový život, smějí se, a vy, maminko, se taky snažte. Táhne vás to k carské minulosti, na opačnou stranu.